

VJESNIK ZA ARHEOLOGIJU I HISTORIJU DALMATINSKU

Bulletin d'archeologie et d'histoire dalmate LIII (1950—1951)

Posebni otisak — Tirage i part

MILAN BUDIMIR
(Beograd)

ILIRI I PRAILIRI

De Illyriis et Protoillyriis

P. Krečmer (Glotta XXX 147) prihvatio je Pokornijevu tezu o doseljavanju balkanskih Ilira iz oblasti rečice Iller, koja kod Ulma utiče u Dunav. Napustivši svoju raniju hipotezu o najstarijim sedištima ilirskim na srednjoj Visli, mišljenja je sada, da su Iliri obeleženi kao pripadnici onog arheološkog tipa, koji nemački stručnjaci zovu Hügelgräberkultur, dok su Veneti, daljnji rođaci Ilira i njihovi prethodnici na putu ka jugu, nosioci lužičkog tipa zvanog Urnenfelderkultur. Sve je to nađeno, dokučeno i izvučeno iz Pokornijeve analize ilirskog hidronima Tilurius. Po toj analizi i etimologiji Iliri su ljudi sa Ilera, čije je starije ime prema Pokorniju moralo da glasi Illuris.

Treba imati na umu da je Pokorni glavni pobornik pan-ilirizma, koji ilirskim plemenima daje celu južnu Evropu, sa sva tri njena poluostrva i sa njihovim zaleđima od ušća Sene pa sve do u Anadol. Tako je nekad ova sićušna oblast, kao neka antička Hercegovina, sav svet naselila a sebe nije raselila. Pokret Veneta prema jugu treba da je, po tom učenju, započeo pod kraj drugog milenija. Tako su Iliri ponovo vraćeni na svoje staro mesto nosilaca i predstavnika Halstatske civilizacije.

Nešto ranije, pre ove promene gledišta, zastupao je historik Fr. Šahermajer učenje da su se pojedina ilirska plemena već koncem trećeg milenija, mogla pojaviti u docnijim sedištima južno-balkanskih Grka. Prema tome, za doseljavanje ilirskih plemena u mediteranske krajeve, raspoložemo vremenskim prostorom od nekih XV stoleća, t.j. od kraja III milenija do halstatske periode. Razume se da je ovakva situacija za nas nearheologe prilično nezgodna, jer je odviše prostrana. Arheolog K. Šuhart izvukao se iz te nezgodne situacije na taj način što je pronašao dve vrste Ilira: starije, doindoevropske Ilire, koje on zove Urillyrier, i novije, koji su istovetni sa indoevropskim Illyrii proprie dicti.

U ovoj belešci nije moguće ulaziti detaljnije u taj kompleks istoriskih, etnoloških i lingvističkih pitanja, i to tim manje što još nemamo pri ruci novije stručne literature. Tu naročito spominjemo predavanje H. Kraea iz god. 1949, o indoevropizovanju Južne Evrope i o učešću ilirskih plemena u tom procesu.

Svi ovi nemački stručnjaci uglavnom još uvek stoje na Krečmerovoj tezi od pre 55 god., kada je ovaj, pobijajući učenje svog profesora J. Šmita, u svom nekada klasičnom Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache, pokušao da dokaže nemogućnost postojanja indoevropskih naselja u Anadolu II milenija, koje je dokazivao na osnovu sistema brojeva slavni otkrivač teorije talasa. Suprotno J.

Šmitu, najpre nemački, a za njima i ogromna većina ostalih stručnjaka, u prvom redu arheologa, još uvek brani gledište da je plemenima istočnog Mediterana došla jača, ako ne i jedina, svetlost i civilizacija iz maglovitih oblasti nordizma i nordiskog čoveka.

Tako su Iliri, kako je već napred rečeno, bili ranije nosioci lužicke Urnenfelderkultur i dopirali sve do Baltika, a sa druge strane najviše od svih indoevropskih plemena zagazili u Mediteransku oblast. Tom njihovom izuzetnom rasprostiranju najviše su doprineli karakteristični sufiksni elementi **-nt** i **-st**, koji se javljaju sporadično ne samo u Siriji (Orontes, Cyrrestica), nego i u samoj Libiji (Garamantes). Razume se da je svako morao da dobije strahovit respekt pred tim Ilirima, koji su na taj način poklopili gotovo svu Evropu i gotovo sva pribrežja Mediteranskog basena.

Sada je P. Krečmer udario u kontraofanzivu: oduzeo je Ilirima i definitivno od njih rastavio Venete, zatim i Mesape, a što je najvažnije, i one moćne sufiksne elemente **-nt** i **-st**. Oba ova sufiksna elementa, kako sada tvrdi P. Krečmer, ne pripadaju ilirskim govorima, nego starijim stanovnicima, obeleženim kao Bandkeramiker. Ti stariji stanovnici srednje i južne, istočne i zapadne Evrope, ne mogu sa arheoloških razloga, kako nas obaveštava lingvista P. Krečmer, biti Indoevropljani, iako se i u indoevropskim dijalektima javljaju ti isti sufiksni elementi. To najbolje zna i sam Krečmer, ali on je mišljenja da ti sufiksni elementi u indoevropskom jezičnom tipu imaju sasvim drugu službu.

Isto je to već ranije tvrdio P. Krečmer i za sufiksni elemenat **-men**, koji se javlja ne samo u indoevropskom, nego i u doindoevropskim obrazovanjima antičkog Mediterana, ali i tu sa drugom službom. Tako na primer toponim Tauromenion (Taormina), zatim ilirski Melcomenii, Birziminium, Epidamnus, itd. Sva ova tri sufiksna elementa označuju u doindoevropskom Mediteranu geografsku pripadnost, a upravo takve službe nemaju u indoevropskim obrazovanjima. Za sufiks **-men** istakao sam već ranije da je i u indoevropskom, iako vrlo retko, imao istu službu, koju mu daju za doindoevropski stadij. To potvrđuje staro ind. **nimnáh** i grč. **prymnos**. Vrlo je verovatno da je ova lokalistička služba najstarija, jer je i najkonkretnija. To bi se moglo pretpostaviti i za ona dva druga sufiksna elementa, koja su smatrana specifično ilirskim.

U sicilskom toponimu Tauromenion, kaže danas P. Krečmer, oba elementa, radikalni i sufiksni, pripadaju doindoevropskim ljudima, koje nemački arheolozi nazivaju Bandkeramiker. Neobično se malo razumem u arheologiju, ali mi je sasvim pouzdano poznato da su oksfordske gaće nosili ljudi, koji nisu znali ni beknuti engleski, niti su čuli za kakav Oksford. Isto tako mi je poznat tromileniski vek ligurskog srpa u oblastima daleko od Ligurije i bez ijednog Ligurca. Znamo danas i to šta je ostalo od Momzenovih i Helbigovih »terramaricoli«, posle celog stoleća ispunjenog složnim radom filologa i arheologa, lingvista i istoričara. Odmah nekako posle Petrarke započela je svojim radom italijanska arheologija, koja prema tome može da gleda na, vekove plodnog rada, pa ipak nije rešila osnovnih pitanja italske etnogeneze.

Pomenuti toponim Tauromenion, koji se ne može nikako zaobići kad je reč o Ilirima i Prailirima, po mom neskromnom sudu jasno je indoevropskog postanja i karaktera u oba svoja elementa. Dok se P. Krečmer ranije kolebao u pogledu radikalnog **tauro-** »gora«, identifikujući ga sa homofonim **tauro-** »bik«, danas je sasvim odrešit u mišljenju da je to neindoevropska reč (Glotta XXX 205). Potrebno je stoga da se zadržimo kod ovog geografskog naziva, važnog za obe vrste Ilira (up. Epidaurus, Deuriopes, Deurias, Tauresium, Teurnia, Tauristae, Taurunum, itd.). Nabrojane varijante ovog radikalnog elementa mogu se svesti na jednu formulu **d/t-eu/au-ro-**. Iako je, zbog izuzetnog geografskog rasprostiranja ove grupe teško odrediti najstariji oblik, ipak nam se čini da je bolje poći od **deuro-**, nego od **tauro-**, kako to čine svi stručnjaci. Bolje je stoga što svi ti stručnjaci inače polaze od promene **e/a**, koju razume se smatraju isključivo doindoevropskom. Dalje oni isto tako polaze od promena **d/t**, a. ne obratno, jer bi prvobitno **t** dalo neku vrstu spiranta ili aspirate. Stoga i mi, držeći se njihova kriterija u pogledu vokalskih i konsonantskih promena, smatramo da je **deuro-** stariji oblik a **tauro-** mlađi.

Pri tome naročito ističemo da je taj stariji i genuini oblik najbolje sačuvan upravo u onim krajevima, koje drže Iliri »*proprie dicti*«, tj. obični, tako zvani halstatski Iliri, a ne oni »*Prailiri*« iz davnih i slavni vremena. U prilog ovakve hronologije govori i oronim *Sōracte*, čija su oba elementa, radikalni i sufiksadni (up. *Nesactium*, a možda i *Bibracte* u smislu Pokornijevih Ilira), vrlo verovatno ilirskog porekla, iako se ta gora nalazi u prostoru između Rima i Južne Etrurije. U tom kraju su venetski Venetulani, koje Krečmer poteže kao razlog više da bi dokazao posebne latinsko-venetske veze, slične grčko-makedonskim vezama. Uzgred napominjemo da nam je prilično nejasno zašto P. Krečmer još uvek vezuje stare Makedonce u prvom redu za Grke i zašto ih smatra zaostalim i napuštenom braćom u grčkom prodiranju prema jugu, kada je H. Barić, davno i davno, objasnio dalekosežne posledice svoje i Krečmerove interpretacije makedonske glose **aliza**.

Pomenuti oronim *Sōracte* u svom radikalnom elementu pokazuje vulgarnu monoftongizaciju starijeg diftonga **au**: *Sōracte* pretpostavlja stariji oblik *Sauracte*. Inicijalski sibilant i diftong **au** mogu se, formalno bez greške, izvesti od starijeg **deuro-**, pri čemu prvobitni diftong **eu** pokazuje istu evoluciju u tom ilirskom govoru kao u baltsko-slovenskim govorima. Neizvesno je da li u istom smislu treba objasniti i etrusko **laut-**»*familia*«, od indoevropskog **leudho-** »*ljud-*«, itd.

U leksičkoj grupi **s-teuro-/touro-** »*taurus*« obe klasične tuđice su pozajmice iz ilirskih govora, ali je verovatnije da za njih moramo poći od **touro-**, kao i za naše **tur**, a ne od **s-teuro-** kao u germanskom i staroiranskom. Grč. **tauros** je pozajmica iz ilirskog zbog promene **ou/au** za koju zna ilirski ali ne zna grčki. Da je lat. *taurus* preuzeto iz ilirskog rečnika vidi se ne samo po vokalizmu **au**, nego i po čuvanju sonantskog U ispred **r**, nasuprot **paruus** (od *pauros*) i **neruus** (od *neuros*). Sve ovo znači da je ime ove domaće životinje, važne u ekonomici i u kultu klasičnog društva, pozajmica iz grupe onih indoevropskih dijalekata u koje spadaju ilirski govori i čije pretstavnike mi već poodavno zovemo, prema sholijastu uz Homerovu Ilijadu 16, 233, *Pelastima*. Takav naziv potvrđuju ne samo antički leksikografi, nego i toponomastički materijal balkansko-anadolske oblasti. U tom smislu treba ispraviti netačna obaveštenja, koja o mom nazivu da je VI. Georgijev (*Vorgriechische Sprachwissenschaft* 51), koji kaže da sam ja sve do grčke Indoevropljane proglasio Ilirima.

Radikalni elemenat **deuro-** »gora« može se na osnovu poređenja sa bliskim alb. *drun* i na osnovu alternacije sufiksadnih elemenata **-ro/-no** izvesti od istarijeg **dreu-ro-**, kod kojeg je prvo **r** iščezlo disimilacijom. Ovako tumačenje potvrđuje koradikalno i istovetno lat. **durus**, od starijeg **dreuros**, koje, se, isto tako i oronimsko **deuro-**, dovoljno objašnjava semantičkom paralelom *robur robustus*. Iz ovog tumačenja sledi da pelastičko **deuro-** »gora« spada u poznatu indoevropsku leksičku grupu **dereu-** »drvo, hrast, gora itd.«, kao i grč. **dōrys** »šumadija«, o čemu govore etimološki priručnici. Čini nam se stoga, da se ovo uporište neindoevropskih konstrukcija može smatrati, u najmanju ruku, nepouzdanim, jer indoevropske etimološke kombinacije imaju uvek tu ogromnu prednost ispred neindoevropskih, što se može bez teškoća proveravati i kritikovati.

To isto važi i za sufiksadne elemente **-nt** i **-st**. Poznato je iz savremenih jezika, da je funkcija sufiksadnih elemenata vrlo relativna a često i vrlo čudljiva stvar. Stoga je u osnovi pogrešno i kod ovih delića tražiti neka osnovna značenja. Kad sufiks **-nt** služi u lujskom, hetskom i toharskom za označavanje kolektiva, postaje nam razumljivo što se pripadnici nekog gensa, nazivaju pomoću tih karakterističnih elemenata **-nt** i **-st**, koja se oba svršavaju bezvučnim dentalom, dakle upravo onim elementom, kojim se označuju kolektivi. Tako je ne samo sufiks **-men** doista indoevropskog porekla i u svojoj prvobitnoj funkciji za određivanje geografske pripadnosti, nego i složeni sufiksi **-nt** i **-st** za određivanje druge vrste pripadnosti.

Da su ti sufiksi doista složeni i da je njihova starost prema tome veća nego što na prvi pogled izgleda, vidi se po tome što i u latinskom i u baltsko-slovenskom imamo istovetna obrazovanja, kao na pr. *usta*, *ostium* nasuprot **ōs** (v. *Vondrak*, *Vergleich. slav. Grammatik* 578). Isti je slučaj i sa složenim sufiksom **-nt**, kako se to lepo vidi iz poređenja naše grupe *tele*, *teleta*, *telad*, sa ruskim *telenok* (*Vondrak* 602). Potpuno radi mora se ovdje istaći krupna činjenica da se pored bezvučnog dentala

kod ovih složenih sufikslnih elemenata javlja i zvučni dental: usta-uzda, teleta-govedo, i to ne samo u slovenskim govorima, kako nam to pokazuje tračko bolinthos i, atičko balindos pored skitskog tarandos, koje je koradikalno sa dolat. taurus, itd. Stoga je savršeno problematična dokazna moć alternacija **nt/nth/nd**, na koje se po pravilu poziva P. Krečmer i ostali stručnjaci, koji hoće da dokažu neindoevropski karakter neke mediteranske leksičke grupe.

Mislimo da će za čitaoce ovog časopisa biti dovoljno ovoliko lingvistike, iako su njena obaveštenja ništa manje korisna od arheoloških i historiografskih. I Krečmeru sada postaje uočljiva činjenica da je pre Grka i Italika na obalama Sredozemlja bilo Indoevropskih plemena, koja se obično smatraju indoevropskim kolonistima sa severa. Ti najstariji mediteranski Indoevropljani ne pripadaju, kako sam. to ranije pokušao dokazati, ni istočnim, ni zapadnim Indoevropljanima, budući da razlikuju sva tri reda guturala. Ovi klasični Indoevropljani, koje mi zovemo Pelastima, i kojima po našem mišljenju pripadaju i stari Iliri, pored ostalih indoevropskih plemena na dogrčkom Balkanu i u susednim oblastima, ostavili su i u toponomastici i u klasičnim rečnicima dovoljan broj jasnih i pouzdanih tragova svog posebnog lingvističkog postojanja. Razume se da toponomastičke tragove treba samo u izuzetnim slučajevima uzimati u obzir kao dokazni materijal, pogotovo kad se služimo etimološkim kombinacijama kod reči čije značenje nam nije poznato. U tom pravcu. najviše se dosad grešilo, pa se i danas greši. Dosta muke i rizika imamo sa etimologijama reči poznatog značenja, pa je stoga potrebna najveća uzdržljivost pri ispitivanju onomastičkog blaga.

Da su Iliri zaista savremenici kretske-mikenske epohe ne vidi se samo po geografskim nazivima, koji se izučavaju već preko sto godina. To se dobro vidi i po tvrdoj činjenici što klasični narodi računaju po Olimpijadama, odnosno po lustrima, dok su, pre tako zvane dorske seobe, stanovnici balkanskog juga računali na oktenije (oktaeteris, v. M. P. Nilson, Primitive time-reckoning, 363). Međutim. ni Nilson ni njegovi nastavljači nisu primetili da taj isti sistem postoji kod jadranskih Ilira Avgustova vremena.

Odakle jadranskim Ilirima, o kojima nas u tom pogledu obaveštava Festova Epitoma i geograf Strabon, isti hronološki sistem ako su oni stigli na Mediteran posle Veneta i Mesapa, tek početkom halštatskog perioda, kako to misli moj uvaženi učitelj P. Krečmer. Ovo se pitanje mora postaviti stoga što se u halštatsko doba niko više na južnom, klasičnom Balkanu, nije služio tim hronološkim ciklusom, pa prema tome nije bilo niti je moglo biti nekog od koga bi Iliri posudili taj sistem. A taj je sistem bio duboko ukorenjen kod jadranskih Ilira, jer se ne javlja samo u kultskoj nadgradnji, nego i u društveno-ekonomskoj bazi. Zemlja se po tom sistemu deli, što nije mala stvar. Izgleda da je i ona »Ilirka«, koja je stigla u Sarajevski muzej iz Donje Doline, nosila naušnice prema tom istom sistemu, koji je docnije našao Pitagora kod istočno-balkanskih varvara.

Pre više od sto godina konstatovao je K. O. Miler taj isti sistem kod Etruraca, a njegovi tragovi sačuvani su i u sistemu indoevropskog računanja uopšte. Krečmerov učitelj, Johanes Smit, je pošao od indoevropskih brojeva kada je tražio najstarija indoevropska sedišta na jugoistoku bliže Mesopotamiji, a ne na severozapadu bliže ostrvu Tuli. O ovom kriteriju, koji do sada uopšte nije primenjen pri rešavanju ilirskog problema, biće više govora na drugom mestu. Tu će biti reči i o Nordenovu shvatanju (Alt-Germanien, 282) leksičke grupe **teut-**, važne i za ilirsku hronologiju.

D o d a t a k. Za indoevropsko poreklo kolektivskog sufiksa **-nt** sada je i P. Krečmer (Anzeiger Ak. Wien 1951, 545).

SUMMARIUM

Octennium Pelasticum aetatis Mycaenaeorum proprium temporibus Augusti apud Illyrios Hadriaticos vigebat. Item nomina homophona stirpis lexicæ tauros »bos-mons« ad Pelastas

Indoeuropaeos revocantur: oronymon Tauros (dreuros—lat. durus) seiungendum est a therionymo homophono, quod ex s-teuro_/touro_ deducitur. Postremo suffixa -nt -st numerum collectivum formantia una cum suffixo _men dialectis Indoeuropaeis tribuenda sunt. Fuerunt igitur ante Graecos Italicosque Indoeuropaei Pelastici Maris Interni accolae.

SPLIT 1952

Tisakh: Novinsko - izdavačko poduzeće "Slobodna Dalmacija", Split